

Я. В. Тисівська

студентка

Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України

ПРАВОВА ПРИРОДА ЗАПОВІТУ ПОДРУЖЖЯ ТА ЙОГО ОСНОВНІ ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ

У статті проаналізовано новий інститут спадкового права – заповіт подружжя. Визначено його правову природу, проблемні питання, основні переваги й недоліки. Внесено пропозиції щодо його вдосконалення.

Ключові слова: заповіт, заповіт подружжя, подружжя, спільна сумісна власність подружжя.

Постановка проблеми. З прийняттям чинного Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) вносяться певні зміни в цивільно-правові інститути. Не залишився поза увагою й такий інститут, як спадкове право. Новелою ЦКУ став заповіт подружжя, з появою якого серед науковців почались дискусії щодо доцільності та необхідності його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заповіт подружжя як один із нових цивільно-правових інструментів розроблявся, аналізувався та тлумачився в працях таких науковців, як Л.К. Буркацький, І.В. Жилінкова, Ю.О. Заїка, О.В. Коротюк, О.П. Печений, З.В. Ромовська, Є.О. Рябокони, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов та інші.

Метою статті є з'ясування сутності заповіту подружжя як одного із способів вирішення подальшої долі майна на випадок смерті подружжя, його правової природи, а також визначення проблемних питань та наголошення на його перевагах і недоліках.

Виклад основного матеріалу. Під час аналізу основних положень проекту чинного ЦКУ думки вітчизняних науковців щодо впровадження інституту заповіту подружжя не були однотайними. Так, З.В. Ромовська зазначала, що суть такого заповіту полягає «в одержанні спадщини, головним чином майна, яке було спільною сумісною власністю, тією особою, яка була обрана за домовленістю подружжя», а також у тому, що «той із подружжя, який пережив, продовжує жити у звичному для нього майновому середовищі» [4, с. 105].

Прихильниками заповіту подружжя були Є.І. Фурса та С.Я. Фурса. Вони наголошують на тому, що зміст заповіту подружжя збільшує

права громадян. Спільне майно не потрібно ділити між подружжям, воно цілком переходить до зазначених спадкоємців, це приводить також до зміцнення подружніх відносин [5, с. 187].

Т.П. Коваленко став на бік критики такої норми та зазначив, що спільний заповіт подружжя не тільки не створює певні зручності, переваги порівняно з укладенням кожним із подружжя окремого заповіту, а навпаки, він може стати підставою для неабияких життєвих ускладнень [7, с. 626].

Стриманою залишилась у своїх міркуваннях І.В. Жилінкова, оскільки той із подружжя, хто «залишається живим, протягом свого життя не буде мати права відчужувати майно, яке він отримав за заповітом, бо на нього буде накладено заборону» [6, с. 385–386].

Відповідно до ст. 1233 ЦКУ заповітом є особисте розпорядження особи на випадок своєї смерті [1, ст. 1233]. Отже, можна зробити висновок, що декілька осіб не можуть скласти заповіт, проте винятком є заповіт подружжя, майно якого належить їм на праві спільної сумісної власності, про що йдеться в ч. 1 ст. 1243 ЦКУ. Тлумачення спільної сумісної власності подружжя на майно міститься в ст. 60 Сімейного кодексу України, у якій вказується, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один із них не мав із поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу) [2, ст. 60]. Крім того, вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом пра-

ва спільної сумісної власності подружжя. У ч. 2 ст. 1243 ЦКУ передбачено, що в разі смерті одного з подружжя його частка в праві спільної сумісної власності переходить до другого з подружжя [1, ст. 1243]. Відповідно до п. 6.4 глави 3 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України заповіт подружжя може бути скасований кожним із подружжя лише за життя обох із подружжя [3]. За правилом ч. 4 ст. 1243 ЦКУ в разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного в заповіті подружжя.

Дослідивши ст. 1243 ЦКУ, можна зробити висновок про те, що для укладення заповіту подружжя мають бути дотримані такі умови:

- належний суб'єктивний склад цього правочину;
- належний об'єкт правочину;
- наявність спільної волі подружжя щодо розпорядження майном.

Сутність суб'єктивного складу полягає в тому, що такий заповіт мають укласти лише чоловік та жінка, шлюб яких, відповідно до ч. 1 ст. 21 Сімейного кодексу України, зареєстрований в органах державної реєстрації актів цивільного стану [2, ст. 21]. На підтвердження цього факту вони надають нотаріусу свідоцтво про шлюб.

Що стосується належного об'єкта, то ним є лише майно, яке перебуває в спільній сумісній власності, тобто майно, яке було набуто під час шлюбу, чи майно, створене спільною працею подружжя, або інше майно, яке набуває режиму спільної сумісної власності подружжя за договором сторін, наприклад, за договором купівлі-продажу.

Якщо говорити про останню умову – спільну волю, то вона полягає в тому, що дві сторони дійшли згоди щодо визначення права власності на майно, яке їм належить, на випадок смерті одного з них.

Юридичний сенс заповіту подружжя полягає в такому:

- 1) одержання спадщини на майно, яке було спільною сумісною власністю, тією особою, яка була обрана за домовленістю подружжя;
- 2) той із подружжя, який пережив іншого, продовжує жити у звичному для нього майновому середовищі та, якщо майно зареєстроване на його ім'я, не повинен звертатись до нотаріуса за оформленням спадщини на вказане в заповіті спільне майно, лише зобов'язаний інформувати нотаріуса про смерть подружжя

для накладення заборони відчуження майна, зазначеного в заповіті подружжя;

3) до відносин, що виникають із заповіту подружжя, не застосовуються правила про обов'язкову частку в спадщині, передбачені ст. 1241 ЦКУ.

З іншого боку, цю норму можна піддати певній критиці, оскільки спільний заповіт може стати підставою для неабияких життєвих ускладнень, а саме:

1. У разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного в заповіті. Той із подружжя, хто залишається живим, протягом свого життя не буде мати права відчужувати майно, яке він отримав за заповітом.

2. Законодавець штучно обмежує останню волю громадянина, оскільки позбавляє його можливості в спільному заповіті розпорядитись усім своїм майном.

3. Законодавчо невизначеною залишається доля спадкового майна, щодо якого було складено спільний заповіт подружжя, після смерті одного з подружжя та накладення на майно заборони, якщо особа, яка призначена спадкоємцем у спільному заповіті, також помирає.

4. Виникає питання щодо дійсності заповіту подружжя, якщо один із подружжя визнаний недієздатним, а шлюб з ініціативи іншого з подружжя буде розірвано. Чи зберігає свою чинність заповіт у цьому випадку?

5. Законодавець не дає прямої відповіді, які правові наслідки настануть у випадках, коли після смерті одного з подружжя шлюб буде визнано недійсним.

На нашу думку, норми спадкового права щодо заповіту подружжя мають бути доопрацьовані з таких причин:

1. Спадкодавцю – одному з подружжя – потрібно окремо складати заповіт на майно, що перебуває в його приватній власності, і додатково щодо майна, яке є спільною сумісною власністю подружжя.

2. Укладення заповіту подружжя, його скасування та зміна можуть постійно зумовлювати суперечки між подружжям, обмежувати волю одного або обох із подружжя та суперечити принципам спадкового права. Так, наприклад, якщо встановлено законодавче обмеження можливості зміни чи скасування заповіту після смерті одного з подружжя, то немає необхідності у встановленні заборони на відчуження спадкового майна. При цьо-

му логічніше було б встановити відкриття спадщини щодо заповіту подружжя відразу після смерті одного з подружжя. Ще одним прикладом підстави для суперечок між подружжям із приводу їх спільного заповіту є бажання одного з подружжя виключити одного або декількох зі спадкоємців із кола спадкоємців за заповітом і відмова від цього іншого з подружжя.

3. З огляду на зміст ст. 1243 ЦКУ можна дійти висновку, що кожен із подружжя може розпорядитись лише виключно своєю часткою в спільному сумісному майні. Цим спростовується необхідність існування інституту заповіту подружжя як способу розпорядження майном, що перебуває в їх спільній сумісній власності.

4. Необхідність існування заповіту подружжя також виключається існуванням альтернативних йому правочинів. Це, наприклад, може бути шлюбний договір, у якому особи можуть обговорити також умови розпорядження майном, що перебуває в спільній сумісній власності. Права одного з подружжя можуть бути захищені в заповіті іншого шляхом встановлення умови щодо утримання й проживання разом зі спадкоємцем того з подружжя, хто ще залишився живим.

5. Стаття 1243 ЦКУ є суперечливою. Так, у разі складення спільного заповіту частка в праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив. А потім вказується, що на майно накладається заборона відчуження. Хоча позитивний характер заборони відчуження майна полягає в тому, що захищаються майнові права спадкоємців, визначених у спільному заповіті. Тобто якщо б майно повністю переходило у власність одного із членів подружжя, то, можливо, вона чи він не бажали б передавати майно цій особі.

6. Законодавчо не визначено питання про те, які правові наслідки виникнуть у разі, коли шлюб буде визнано недійсним у зв'язку з визнанням одного з них безвісно відсутнім. Цікавий випадок, коли спадкодавця – одного з подружжя – визнано померлим у судовому порядку, проте він з'явився після відкриття спадщини.

Висновки і пропозиції. Отже, запровадження в законодавстві такого інституту, як спільний заповіт подружжя, з одного боку, є позитивним моментом, тому що розширює спадкову правоздатність громадян, а з ін-

шого – створює певні суперечності як для діяльності нотаріусів, так і для діяльності судів. Тому, на нашу думку, необхідно глибше, більш детально з'ясувати основну природу такого заповіту, його доцільність, роль і значення для самого подружжя загалом та внести зміни до ЦКУ, а саме:

– заповіт, складений подружжям, має бути підписаний особисто кожним із них;

– необхідно додати уточнення «у разі визнання шлюбу недійсним чи припиненим до смерті одного з подружжя він вважається недійсним»;

– додати до заповіту подружжя також майно, що належить їм на праві приватної власності, адже в будь-якому разі виконується умова особистого волевиявлення;

– визначення подальшої долі заповіту в разі з'явлення того з подружжя, який був оголошений померлим чи безвісно відсутнім.

Ми вважаємо, що якщо в майбутньому цей інститут буде більш детально розроблений і вдосконалений, то, можливо, у нашій молодій країні такий заповіт із кожним роком укладатиметься подружжям дедалі частіше.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // Офіційний вісник України. – 2002. – № 7. – Ст. 21.
3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17.
4. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Спадкове право: Академічний курс : [підручник] / З.В. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 250 с.
5. Фурса С.Я. Спадкове право. Теорія і практика : [навч. посібник] / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса. – К. : Атіка, 2002. – 496 с.
6. Цивільне право України: Академічний курс : [підручник] : в 2 т. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003–2004. – Т. 1 : Загальна частина. – 2003. – 520 с.
7. Цивільне право України : [підручник] : в 2 кн. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. – К. : Юрінком Інтер, 2002–2002. – Кн 2. – 2002. – 640 с.

Тысивская Я. В. Правовая природа завещания супругов и его основные преимущества и недостатки

В статье проанализирован новый институт наследственного права – завещание супругов. Определена его правовая природа, проблемные вопросы, основные преимущества и недостатки. Внесены предложения по его усовершенствованию.

Ключевые слова: завещание, завещание супругов, супруги, общая совместная собственность супругов.

Tusivska Ya. V. Legal nature covenant of marriage and its main advantages and disadvantages

In the article the new institution of succession – testament spouses. Determined its legal nature, issues, main advantages and disadvantages. The suggestions for improvement.

Key words: covenant, covenant of marriage, spouses, common property spouses.